

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN GENİŞLEME SÜRECİ VE BÖLGESEL DENGELERE ETKİLERİ

DEVECİ, Şule, (Doktora Öğrencisi), Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, Türkiye.
E-posta: sule_deveci@hotmail.com, ORCID:0000-0002-4220-885X

Özet

Geçtiğimiz yüzyıl, tek kutuplu bir dünya düzeninin yaratımına neden olmuş olsa da yeni yüzyıl ile birlikte süregelen küresel etkinlik alanlarının değiştiği gözlemlenmektedir. Dünyada hüküm süren Batılı milletler doğuda yeni güç bloklarının oluşumuyla karşı karşıya kalmış ve eski hükümlerini sarsılırken bulmuşlardır. Bu noktada Rusya ve Çin'in ortak girişimi olarak doğan Şanghay İşbirliği Örgütü doğulu güç bloklarının başını çekmektedir. Kurulduğu günden buyana geliştirdiği siyasi, ekonomik ve askeri politikaları sayesinde üye olma taleplerinin arttığı bir örgüt halini almıştır. Üyeleri arasında bulunan dünyanın ekonomi devleri Çin ve Hindistan, küresel çevrelerce siyasi otoritesi kabul görmüş Rusya, terör sorunu çözümünde kilit rol taşıyan Pakistan, enerji kaynakları cenneti olan Orta Asya cumhuriyetleri ve Batının yüz çevirdiği Ortadoğu'nun önemli aktörü İran'ın varlığı örgütün küresel ve bölgesel dengeler adına ne derece kritik bir karakter taşıdığını kanıtlar niteliktedir. Bu çalışmada kurulduğu günden bu yana sürdürdüğü genişleme politikası sayesinde bünyesine kattığı yeni üyeleri yardımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü'nün yarattığı bölgesel dengelerin durumu analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Denge, Çin, İran, Rusya, Şanghay İşbirliği Örgütü

THE EXPANSION PROCESS OF THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION AND ITS EFFECTS ON REGIONAL BALANCES

Abstract

Although the last century led to the creation of a unipolar world order, it has been observed that the ongoing global activity areas have changed with the new century. The Western nations that ruled the world faced the formation of new power blocks in the east and found their old sovereignty undermined. At this point, the Shanghai Cooperation Organization, which was born as a joint venture of Russia and China, leads the eastern power blocks. Thanks to the political, economic and military policies it has developed since its establishment, it has become an organization where the demands for membership have increased. Among its members, the world's economic giants China and India, Russia, whose political authority has been accepted by global circles, Pakistan, which plays a key role in the solution of the problem of terrorism, the Central Asian republics, which are a paradise of energy resources, and Iran, the important actor of the Middle East, which the West turns away from, the presence of the organization's global and regional It proves how critical it is for balances. In this study, the situation of regional balances created by the Shanghai Cooperation Organization will be analyzed with the help of its new members, thanks to the expansion policy it has maintained since its establishment.

Keywords: China, Iran, Regional Balance, Russia, Shanghai Cooperation Organization

Atıf için:

Deveci, Ş. (2021). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Genişleme Süreci ve Bölgesel Dengelere Etkileri. Turistika, Aralık, 1(1), 33-42.

GİRİŞ

Asya kıtası 1900'lerin sonlarında yeni bir dönüşüm içerisine girerek istikrarsızlığın kol gezdiği ve egemenliklerin yok olduğu bir bölge haline gelmişti. Bu süreç bölge devletlerini yeni önemler alma yoluna iterek güvenlik ihtiyacından doğan bölgesel birleşmeler sonucuna ulaştırmıştır. Kuruluş amacıyla diğer tüm örgütlerden ayrılan Şanghay İşbirliği Örgütü kurularak Asya'nın beka sorununa çözüm arayışı başlamıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde ise örgüt içerisinde başı çeken üyelerden Rusya ve Çin ekonomik ve siyasi anlamda ataklar gerçekleştirmiştir. Bu durum örgüte yeni bir vizyon yüklemiştir. Bu vizyon örgütün bölgesel bir güç olduğunun kabul edilmesine paralel şekilde küresel boyutlara ulaşabilme ihtimali doğurmuştur. Söz konusu durum ardından örgüte üyelik talepleri artarak tek kutuplu dünya düzenine açılan savaşta "Doğu Bloğunun" kökleri gelişmiştir.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün örgütsel alanı Asya kıtasının popülasyon zenginliği sayesinde çok farklı kazanımlar elde etmiştir. Avrupa'nın enerji tüccarı Güney Asya, Çin ve İran'ın silah tüccarı Rusya, Amerika ve tüm dünyanın üretici fabrikası Çin ve Hindistan, bünyesinde barındırdığı enerji kaynakları sayesinde çıkar çatışmalarının yaşandığı Orta Asya cumhuriyetleri ve radikal İslam'ın öncüleri Pakistan ve İran'ın örgüt içerisindeki varlığı bu çeşitliliği gözler önüne sermektedir. Böylece örgüt, içerisinde bulundurduğu üye devletler sayesinde bölgesel ve küresel camiaya birçok siyasi mesajlar vermeyi başarmıştır. Örgütün yayvan dağılımı Kuzey Asya (Rusya), Orta Asya (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan), Güney Asya (Pakistan, Hindistan), Doğu Asya (Çin), Ortadoğu (İran) sayesinde bağlantıda olduğu milletler ve coğrafyalar adına önemli siyasi manevra alanlarına sahiptir.

Bu çalışma literatürde ilgili bölge ile yapılan çalışmalarda tespit edilen eksikliğin giderilmesine katkıda bulunma adına oluşturulmuştur. Sınırlı çalışmalar etkisiyle Asya kıtasının yenileştirici yüzü Şanghay İşbirliği Örgütü ve yarattığı yeni dengeler incelenerek, ülkeler adına etkileri açıklanarak farklı bir bakış açısının gösterilmesine ve literatürdeki eksikliğin giderilmesine katkı sağlamak ilke edinilmiştir.

1. ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN GELİŞME SÜRECİ

20.yy'ın sonlarında temeli atılan 21.yy'ın başından itibaren kurumsal bir kimliğe bürünen Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kuruluşundan bu yana birçok gelişim süreci geçirerek küresel çevrelerce ilgiyle karşılanmıştır. Hitap ettiği coğrafi genişlik dolayısıyla sahip olduğu yayvan kapsama alanı sayesinde potansiyel güç merkezleri arasında bulunan örgüt, gün geçtikçe bünyesine kattığı yeni üyeleri sayesinde genişleme sürecini devam ettirmektedir.

1.1. Kuruluşu

20.yy'ın önemli olayları arasında addedilen Sovyetler Birliğinin yıkılması sonucu bölgesel anlamda oluşan güvenlik zafiyetleri ve sınır sorunları sebebiyle oluşan güvensizlik ortamında Şanghay Beşlisi yaratılmıştır. 1996 yılında bağımsızlığına kavuşmuş Orta Asya cumhuriyetleri olan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve bölgenin iki mevcut gücü Rusya ve Çin ortaklığında uluslararası bölgesel güvenlik örgütü olarak kurulmuştur. 2001 yılında örgüte Özbekistan'ın da katılımıyla kurumsal bir kimliğe kavuşmuş olan Şangay İşbirliği Örgütü resmi adını almıştır. Örgütün amacı; komşular arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesi, bölgesel barış ve istikrarın korunması, yasadışı örgütlere, terörizm, köktencilik ve ayrılıkçılığa karşı mücadele edilmesi, siyaset, kültür, bilim, eğitim, ticaret bağlamında iyi ilişkilerin kurulması olarak özetlenebilir (Deveci ve

Güllü, 2021). Örgütün kuruluşundan bu yana vurgulamış olduğu amaç köktencilik, aşırıcılık ve ayrılıkçılık hareketleri karşısında uygulanacak güvenlik önlemleri olması kapsamında ilerleyen dönemlerde Çin'in cesaretlendirmesi ile ekonomik işbirliği boyutuna da kaydığı gözlemlenmektedir.

1.2. Kapsama Alanı

Şangay İşbirliği Örgütü kapsama alanı nüfus, coğrafya ve ekonomik anlamda çeşitlilik göstermektedir. Örgüt, sahip olduğu 9 tam üyesi yanı sıra 3 gözlemci üye -Afganistan, Moğolistan, Belarus- ve 6 diyalog ortağı üye -Türkiye, Azerbaycan, Sri Lanka, Ermenistan, Kamboçya, Nepal- gibi ülkeleri mevcut bulundurarak dünya nüfusunun yarısını oluşturmaktadır. Sahip olduğu kara sınırı dünya topraklarının neredeyse yarısını oluştururken, sahip olduğu üye devletler sayesinde küresel ekonominin devlerini bünyesinde barındırmaktadır.

Örgüt içinde bulunan mevcut ekonomik iki devin Çin ve Hindistan'ın üzerine bir de Orta Asya ülkeleri ve Rusya, Pakistan eklenince dünya ekonomisinin yaklaşık %30'luk gibi önemli bir oranını temsil etmektedir. Ülkelerin toplam ekonomi kapasitesi 2 trilyon dolarının üzerinde potansiyele sahip olan ŞİÖ (SETA, 2019) ülkeleri bölgesel boyuttan küresel boyuta hızla yol almaktadır. Kurumsallaştığı 2001 yılında dünya ekonomisindeki yeriyle %16'lık bir payı kapsarken, 2018 yılına bakıldığında %30'luk (IMF, 2018) gibi değerlere ulaşarak dünya ticaretinin üçte birini oluşturacak seviyelere ulaşmıştır.

1.3. Genişleme Süreci

Merkezi Çin'in Şangay kenti olan örgüt, kuruluşundan bu yana üç genişleme dalgası geçirmiştir. İlk genişleme dalgası henüz kurumsallaşmamışken bünyesine Özbekistan'ı

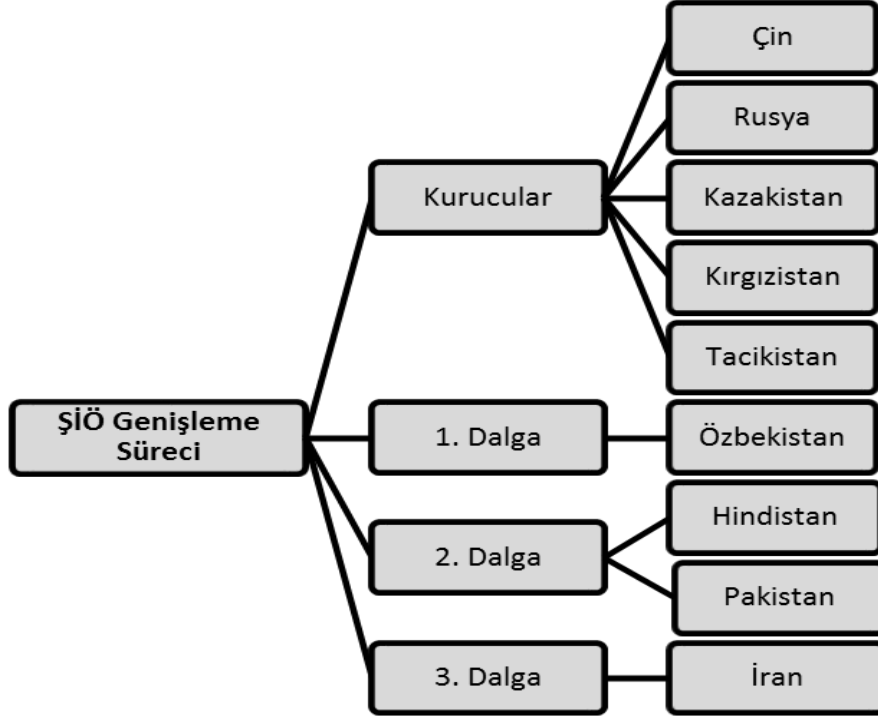
katarak yeni bir kimliğe kavuşmasıyla başlamıştır. Kurucu üyeler dışında Şanghay deklarasyonu (Shanghai Cooperation Organization [SCO], 2021a) ile birliğe katılan Özbekistan sayesinde örgüt ilk genişlemesini gerçekleştirerek 6 üyeye ulaşmıştır. Bu süreç sonrası söz konusu örgüt gözlemci ve diyalog ortaklığı üyelik kavramını geliştirerek uzun bir süre tam üyeliğe kabulleri ertelemiştir. Tartışmalı üyelik süreçleri ardından 2017 yılında Astana deklarasyonu (SCO,2021b) ile Güney Asya'nın iki rakibi Pakistan ve Hindistan da örgüte katılarak üye sayısı 8'e yükselmiştir. Böylece ŞİÖ ikinci büyüme dalgasını gerçekleştirmiştir.

Üçüncü büyüme dalgasını geçtiğimiz günlerde gerçekleştiren örgüt, 2021 yılında düzenlenen devlet başkanları zirvesinde gözlemci statüsünde bulunan İran'ı tam üye olarak kabul etmiştir. Böylece üye sayısını 9'a yükselterek küresel ve bölgesel anlamda siyasi ve iktisadi yeni dengelerin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

2. BÖLGESEL DENGELER BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Şangay İşbirliği Örgütü, Asya kıtasının denge koyucu örgütlerinin başında gelmektedir. Zira kuruluşundan bu yana Asya'nın kazandığı uluslararası önem ve bünyesinde barındırdığı küresel ekonomi devleri sayesinde "Yeni Asya" yaratımına paralellik sergilemektedir. Kuruluş amaçları arasında bulunan "tek kutuplu dünya düzenine savaş açma" prensibi sayesinde Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi bölge dışı dengeler üzerinde tedirginlik rüzgarları estirmeyi başarmıştır. Diğer taraftan bölge içi dengeler bağlamında örgütün omurga güçleri arasında etki ettikleri nüfuz alanı doğrultusunda dengeli bir görünüm sergileyerek Asya'nın bekası adına önemli bir yaptırım oluşturmuştur.

Şekil 1. Şanghay İşbirliği Örgütü Üye Devletleri

2.1. Bölge Dışı Dengeler

11 Eylül saldırılarına dek tek kutup gücü olarak karşımızda bulunan ABD ve küresel çevrelerce nüfuzu kabul edilmiş AB, Asya bölge dışı güçleri olarak tespit edilmiştir. Söz konusu taraflar dünya siyasetindeki aktif tutumları ve sahip oldukları ekonomik büyüklükleri sayesinde bu önemi kazanmaktadır. Enerji, dünya siyasetinde stratejik bir unsurdur ve ulusal güç için ana etken durumundadır, günümüzde enerji refahının, sanayileşme seviyesinin yerini alarak, bir ülkenin dünya eko-politik sistemindeki yerini belirleyen ana unsur haline geldiği söylenebilir (Baysoy, 2009). Küresel enerji kaynakları ve silah ticareti gibi kritik alanlarda söz sahibi olan AB ve ABD batılı güçler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım doğulu devletler karşısında kutup güç olma noktasında yeterli gelmektedir.

Küresel otoritenin iki ayağını oluşturan AB ve ABD ihtiyaç duydukları enerji kaynakları dolayısıyla Ortadoğu, Hazar Havzası ve Orta Asya bölgelerinde siyasi çalışmalar yürütmektedirler. Bu nedenle ŞİÖ bölgesel alanı üzerinde süregelen Batı varlığından

söz etmek mümkündür. Ancak bölgesel güçler arasında önde gelen Rusya ve Çin'in varlığı iki küresel otoritenin gardını düşürerek söz konusu örgütsel alan üzerindeki etkinliklerini sınırlı tutmakta başarılı olmaktadır.

2.2. Bölge İçi Dengeler

Örgütün omurgası iki ülke Çin ve Rusya haricinde Orta Asya ülkeleri Hindistan ve Pakistan örgüt içi siyasi dengeyi sağlayacak nitelikler taşımaktadır. Ancak örgütün en yeni üyesi İran örgüt içi dengeyi farklı şekilde etkileyecektir. Küresel boyuttaki iki güç Çin ve Rusya birbirlerine rakip olma potansiyelini kullanarak işbirliği kurma yöntemini denemişler, stratejik bölge devletlerini ve küresel rakip adaylarını içlerine katarak, akıllı ve faydacı karşılıklı örgüt içi eşitliğin hakim olduğu bir sistem kurmayı başarmışlardır. Tabii ki örgüt içi yakınlaşmalar iki ülke açısından da mevcut bulunurken, Rusya ve Çin stratejik konumlarını güçlendirmek adına bölge devletleriyle yaptıkları işbirliğinde kendilerine göre kısmen küçük devletlerin ihtiyacına cevap vererek taraf toplama stratejisi ile ilerlemektedirler. Üye ülkeler mevcut

ihtiyaçları, devlet çıkarları, tarihi birikimin etkisi ve sınır komşuluğu bağlamında görünmez taraflılıklarını sürdürerek örgüt içi dengenin sağlanmasında katkılarını sunmaktadırlar. Dolayısıyla Rusya ve Çin'in etki bölgeleri ortaya çıkmış ve sürdürülebilir politikaların geliştirilmesi, özellikle ekonomik ve güvenlik kapsamında şart olmuştur.

Unutulmamalıdır ki Orta Asya devletlerinin yürüttüğü çıkarıcı ve dengeleyici dış politika iki ülkenin (Çin, Rusya) yarar politikaları gütmelerini mecbur kılmaktadır. Orta Asya bu bağlamda döneminin en şanslı zamanlarını yaşarken ihtiyaç duyulan barış ve sükûnet oluşumu için azami derecede önemli bir rol teşkil etmektedir. Diğer taraftan tarih boyu düşmanlıkları ile bilinen Pakistan ve Hindistan devletleri seçmiş oldukları tarafların zıtlığı nedeniyle örgüt içi düzenin bozulmaması yönünde katkı sağlamaktadırlar. Ancak içinde bulunulan 2021 yılı itibariyle örgüt içerisinde tam üyeliğe dahil edilen İran'ın tercih ettiği taraf dolayısıyla derin bir etki yaratacağı aşıkardır. Rusya'nın siyasi karizması ve Çin'in ekonomik üstünlüğü üye devletler açısından çıkar amacı güdülerek değerlendirilmektedir.

3. RUSYA ETKİSİNDEKİ BÖLGE

Parçalanmış bir Sovyet Rusya'sından geriye kalan Rusya Federasyonu parçalanmışlığın ilk yıllarında güvenlik ve askeri ihtiyacına hizmet edecek dış politikalar sergilemiştir. Kaybettiği kutup savaşını sindirememiş, Orta Asya, Kafkasya ve Baltık ülkeleri ile işbirliği yapma yöntemlerini denemiş ve öncülük ettiği entegrasyon örgütlerinden istediği verimli sonucu alamazken, ayrıca Orta Asya devletlerini arka bahçesi olarak görmekle suçlanmış, kısmen bağımsızlığına yeni kavuşan cumhuriyetler üzerinde de tedirgin bir hava estirmiştir.

21. yy'a gelindiğinde seçilen lider Putin'in sergilediği dış politika ve yaklaşımlar önemli farklılıklar içermekteydi. Uluslararası saygın dergi ve gazeteler tarafından birçok kere "Yılın En Etkileyici Lideri" seçilen Putin ülkesi için gözettiği

sembolik gücü kanıtlamıştır. Putin genel manada pragmatist Avrasyacı diplomasi ile tanınmaktadır. Bunun yanında ülke çıkarlarını en yüksek düzeyde gözetilen siyasi istikrarın sağlayıcısı ve batıya (AB ve ABD) karşı dik duruş timsali olma nitelikleri sergilemektedir. Ayrıca çevre ülkeleri, yakın komşular ve potansiyel rakiplerle işbirliği yöntemleri geliştirerek çok kutuplu küresel sistemin savunucusu olmuştur. Rusya yakın tarihte parçalanmış yeni bir devlet olmasına rağmen küresel politika üzerindeki siyasi ağırlığını her zaman taşımış, Avrupa kıtasında olduğu kabul edilse de Asyalı olan ve halen küresel kutup rekabetinde kendine yer bulan güçlü bir devlettir. Ünlü stratejist ve jeolog Dugin yeni Avrasyacılık fikrinin kurucusu ve en önemli savunucusu olarak devlet içi konumlarda görev almakta, bu yönüyle devlet politikasını göstermekte ve kanıtlamaktadır.

Nitekim mevcut düzen içerisinde bölgesel işbirliği projelerine büyük önem veren RF, ülkelerle kurulan ikili anlaşmalar ve işbirliklerine de önem vermekte, dış diplomasisini bu şekilde ilerletmektedir. Mevcut potansiyel güç olan Çin ile rekabet ortamı kurarak, düşmanca yaklaşımlarla tarihin aksine birlik olma, gücü birleştirerek daha güçlü olma yöntemleri geliştirerek Şangay İşbirliği Örgütü gibi gücü şimdilerde küresel boyutlara ulaşan kıymetli bir entegrasyon örneği sergilemektedirler.

Rusya ve Çin haricinde ŞİÖ bünyesinde geriye kalan Orta Asya ülkeleri, Pakistan, Hindistan ve İran'ın bölgede tampon devletler olarak hizmet ettiği bilinmelidir. Buna bağlı olarak Kazakistan'ın Rusya ile bulunan uzun sınır komşuluğu ve siyasi tarihin geçmiş birikimi dolayısıyla Rusya'nın etkisinin hakim olduğu tek Orta Asya cumhuriyetidir. Diğer yandan komşu devletleri ile yaşadığı sınır sorunları, dinler çatışması ve ticari rekabetin vermiş olduğu güvensizlikle Güney Asya'nın kalkanlarından olan Hindistan da Rusya müttefikliğinin sürdürdüğü ŞİÖ devletlerindedir. Ayrıca örgüte dahil olarak radikal bir devlet

görünümü çizen İran'ın Rusya müttefikliğinin stratejik boyutlarda olduğu bilinmektedir.

Öncelikle Kazakistan ve Rusya arasındaki yakın diplomatik, ticari, eğitimsel ve kültürel oluşumlardan bahsetmek gerekmektedir. İki devlet arasında süregelen Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kapsamında kolektif güvenlik anlaşması (2002) ve Avrasya Ekonomi Birliği (AEB) kapsamında gümrük birliği gibi çok önemli ve kritik ikili anlaşmalar bulunmaktadır. Ayrıca bağımsızlığı ardından kendi ülkesinde azınlık durumunda kalan Kazakistan halkı 2000'li yılların ardından Rus nüfusunu geçebilmiş, %63 oranına %23 oranını yakalayabilmiştir.

Bağımsızlığından bu yana Nursultan Nazarbayev öncülüğünde fikredilen birçok işbirliği oluşum yoluna gidilerek etkin ve aktif bir rol izlenmiştir. Kazakistan dış politikasını rasyonel ve proaktif bir çerçevede geliştirerek Orta Asya'da sahip olduğu coğrafya yer altı zenginliklerine değer katarak liderlik merkezi haline gelebilmiştir. Rusya açısından Kazakistan değerlendirildiğinde müttefik olunması için çaba harcanan Orta Asya devletidir. Bunun yanında Kazakistan Orta ve Güney Asya'daki kalkanıdır ayrıca iki ülke arasında gerçekleşen ticaret hacmi oldukça büyüktür ve Kazakistan, Rusya yollarını kullanarak (kilitli konumunun dezavantajı ile) ticaret yapmaktadır. Bu bağlamda Kazakistan enerji ticaretini Rusya aracılığıyla gerçekleştirebilmekte, bu bağımlı durum onu yeni çözüm arayışlarına itmektir. Bunun yanı sıra iki ülke liderleri Putin'e yakın dostluklarıyla bilinmektedir. Rusya'nın Kazakistan'a ayrı bir önem vermesi haklılık payı taşımaktadır, zira iki ülke arasında askeri ve siyasi yakınlık, ekonomik ilişkiler, iyi komşuluk ve daha birçok ortak çalışma şekilleri bulunmaktadır. Kazakistan ŞİÖ içerisindeki önemli isimlerden biri iken, ülkelerin müttefik olmak istediği özellikler mevcuttur. Ayrıca Kazakistan, söz konusu örgüt içerisindeki önemli derecede denge sağlayıcı, pragmatik bir devlettir.

Himalaya dağlarının çeperinde, dünyanın en kalabalık ikinci devleti Hindistan, Güney Asya

bölgesinin ileri gelen potansiyel stratejik güçlerinden birisidir. Üyesi olduğu ŞİÖ devletleri içerisindeki önemli coğrafi büyüklüğe, yoğun nüfus oranına, küresel boyutlara ulaşan ekonomik güce, en renkli ve farklı kültüre sahip olan, denge sağlayıcı kritik üyelerdendir. Komşu devletleri Pakistan ve Çin ile kuramadığı müttefikliği ve stratejik ortaklığı, uzaklardaki Rusya Federasyonu (RF) ile kurmayı başarmıştır.

Pakistan ile çözümlenemeyen sınır sorunları ve tarihin birikimi olan düşmanlıkları, sebepleri Çin için de geçerli kabul edilse bile Hindistan Çin'i bölgedeki şeytani düşman olarak nitelendirmekten çekinmemektedir. Güney Asya'nın durumu bu şekilde olmasının sonucunda rasyonel olarak Hindistan-Rusya yakınlığı muhtemel bölgedeki dengesizliği düzeltmek ve potansiyel olarak oluşabilecek tehlikelerden önleyici rolü Asya'nın istikrar sağlayıcısı olarak nitelendirilmiştir (Singh, 1998).

Hindistan ile Rusya tarih boyunca müttefik kalmışlardır. Bunun yanında Rusya'nın sürdürdüğü çok kutuplu dünya düzeninde Hindistan taraf devletlerden birisi olmuştur. Hindistan gelişen sanayi ve teknolojisi sebebiyle enerji hammadde talepkârı bir ülkedir. Rusya ise dünyanın en büyük enerji hammadde sağlayıcılarından. Ayrıca Rusya Hindistan'ın önemli limanlarına da ihtiyaç duymaktadır. Kısacası, iki ülke arasındaki arz talep dengesi ülke ilişkilerini doğal olarak iyi kılmaktadır. Bölgenin önemli nükleer güçlerinden biri olan Hindistan aynı zamanda Rusya ile yaptığı savunma teknoloji ticaretinde ve ortak uzay çalışmalarında "kazan-kazan" ilişkileri yürütmektedirler. Ayrıca RF'nun BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto gücünün, Hindistan'ın güvenliği açısından bir güvence olarak görüldüğü ve ülkenin RF'na karşı uyguladığı politikanın bu düşünceden etkilendiği değerlendirilmektedir. RF'nun, Asya politikalarında Çin'i dengeleyebilecek önemli bir güç olması, Hindistan için RF ile ilişkileri önemli hale getirmektedir (Çelebi, 2009).

Batı rafından yürüttüğü nükleer teknoloji çalışmalarının sonucunda yaptırımlara maruz kalarak yalnız bırakılan Ortadoğulu İran ise ŞİÖ içerisinde Rusya tarafınca önemli bir kazanım olarak değerlendirilmektedir. Rusya ve İran'ı yakınlaştıran temel sebep ABD'nin Ortadoğu üzerinde yürüttüğü baskı politikaları olarak gösterilebilir. Bölgesel bir güç olarak önemsenen İran'ın Rusya ile ilişkileri güvenlik perspektifinde geliştirilerek, ABD'nin kendi hegemonyasında kurmak istediği tek kutuplu uluslararası sistemin oluşumunu engellemek ve bunun yerine çok kutuplu bir sistemin kurulması temel motivasyonu ile ilerlemiştir (Kahraman, 2016). Suriye krizi ile etkin biçimde pekişen Rusya-İran ilişkileri desteklenen taraflar benzerliği sonucu birliktelik taşımaktadır. İran'ın en önemli silah ithalatçısı olan Rusya aynı zamanda İran'daki nükleer teknolojilerin gelişiminin en büyük destekçidir. İran-Rusya ilişkilerinde son yıllarda üst üste atılan adımlar ve bölgesel işbirliği, iki ülke arasındaki ilişkileri 'stratejik ortaklığa' dönüştürmüştür böylece bölgesel çıkarlarının ve politikalarının birbirine karşıt değil, birbirini tamamlayan nitelikte olduğu görülmüştür (Sinkaya, 2016). Sonuç olarak ŞİÖ'nün en genç üyesi İran Rus etkisinde bulunan bir coğrafya olarak değerlendirilmelidir. Bu birliktelik Rusya'nın Ortadoğu'daki kalemını güçlendirirken örgüt içerisindeki ağırlığını da artırmaktadır.

4. ÇİN ETKİSİNDEKİ BÖLGE

Dünyanın ekonomi merkezi haline gelen Asya'nın en kalabalık ve en geniş coğrafyasına sahip Özbekistan hariç tüm Orta Asya ülkelerine komşu olan Çin bağımsızlık yıllarından buyana Orta Asya devletleri ile geliştirdiği ikili ilişkilerin vermiş olduğu özgüvenle Rus etkisini azaltmış bölgesel gücünü artırmaya başlamıştır.

Çin Orta Asya cumhuriyetlerine yönelik bağımsızlıklarından bu yana özel ilgi göstermiş, mali yardımlar yapmış, ikili devlet politikaları ve anlaşmaları geliştirerek bölgedeki etkinliğini artırmayı başarmıştır. Pakistan ile kurduğu yakın ilişkileri ise düşmanımın düşmanı dostumdur

(Hindistan) mantığıyla oluşturulduğuna söylemek yanlış olmayacaktır. İnkâr edilmemelidir ki Asya'nın en önemli ekonomik gücü Çin'dir ve Asyalı devletler para ihtiyacı olan gelişmekte olan devletlerdir, söz konusu dünyanın en büyük ikinci ekonomisi ticari ve mali açıdan rasyonel şekilde çekici gelmektedir. Bunun yanında Çin'in sanayi gücünün yanında getirdiği hammadde ve enerji talebi komşusu olan tüm Orta Asya devletlerince karşılama potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca Çin düşman olduğu Asya pasifik devletlerine karşı (Japonya, Kore, Tayvan) topladığı hısım fazlalığı nedeniyle batı ve kuzey Asyalı devletleriyle olan dostluğu önemli bir boyut kazanmaktadır.

Nitekim Çin öncülüğünde kurulan ŞİÖ Çin'in bölge üzerinde kurumsallaşmasına katkı sağlamış özellikle yakını olduğu Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan ile önemli gelişmeler kat ettiği bir hal almıştır. Söz konusu üç Türk cumhuriyetinin Çin ile yakınlaşmasını sağlayan ekonomik, siyasi ve askeri nedenleri vardır. Buna ek olarak Rusya'nın ekonomik yetersizliğinin bölge ülkelere yansması ve eski bağımlılık tedirginliğinin yaşanması Orta Asyalı devletleri farklı yönere götürmüştür.

Orta Asya devletleri Çin'in giderek artan biçimde kendi bağımsızlıklarında ve Çin ile Rusya arasında tampon rollerinden çıkarı olan bir güç olarak görmektedir (Brzezinski, 1994). Çin'in komşularına verdiği önemin bir başka kaynağı da Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'da güçlü olan köktencilik hareketlerinin kendi özerk Uygur bölgesine sızrama endişesidir. Çin'in finansal çekiciliği Özbekistan ve Kırgızistan'ı Çin pazarlarına yöneltirken en çok ithalat yapılan ülke olarak birinci sıraya yükseltmektedir. Kırgızistan'a verilen fazlaca değer devlet içi sosyal yatırımları için sağlanan mali yardım, Tacikistan ve Özbekistan dahilinde altyapı çalışmaları amacıyla enerji boru hatlarının kurulması gibi önemli yatırımlar ve çabalar Çin tarafınca harcanmaktadır. Tamamıyla bağıntılı olarak Çin 2013'ten buyana geliştirdiği "bir kuşak bir yol" projesiyle Orta Asya'dan geçecek olan demir yollarını planlamak ülke ekonomi izlerini tüm

Asya ve Avrupa kıtasına taşımak gibi ultra-stratejik bir çalışma başlatılmış mevcut Orta Asya nüfuzunu ve hatta tüm Asya'daki etkisini artıracak kritik bir adım atmıştır.

Askeri anlamda Rusya'nın etkisi ağır bassa da bölgede gelişen bu projeye Orta Asya ülkelerinin ekonomik yeterliliği ve sosyo-politik istikrarına Çin'in önemli etkileri ve katkıları olacaktır. Özetlemek gerekirse Çin'in Kırgızistan ve Tacikistan ile kurduğu samimi ilişkinin temeli sınır güvenliği ve Uygur bölgesindeki olası ayaklanmaların sebebidir. Özbekistan'a gelindiğinde ise izlediği bağımsızlık politikası neticesinde Çin ile geliştirdiği ticari ortaklıktır. Ayrıca Çin ihtiyaç duyduğu enerji açığını Orta Asya devletlerine yaptığı enerji sektöründeki sermaye yatırımları ile kapatmayı amaçlamakta bu nokta Orta Asya devletlerinin de sempatisini kazanmakta yardım etmektedir.

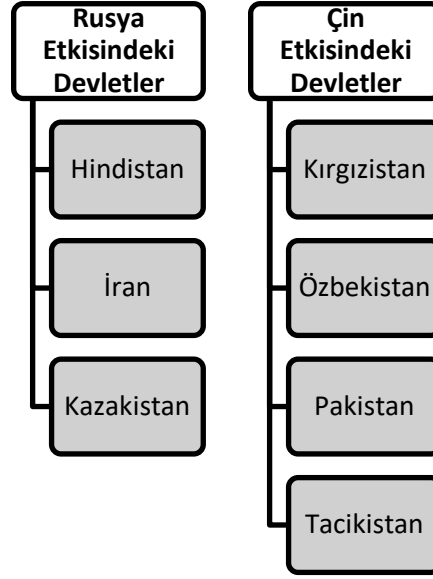
Güney Asya ülkelerinden olan 1947'de kazandığı bağımsızlığı ardından ŞİÖ içindeki tek İslami rejimli cumhuriyet olan Pakistan; Çin ile süregelen stratejik ortaklığını Hindistan ile devam eden düşmanlığının katkılarıyla geliştirmektedir. İki ülke birbirlerine sınır komşulardır ve Çin'deki Sincan-Uygur bölgesi tam olarak burada bulunmaktadır. Bu nedenle Pakistan Çin için Asya'nın en önemli stratejik ortağıdır. İpek yolu projesi içinde Pakistan'la olan bu müttefiklik önemli bir yer teşkil ederek Çin'in Ortadoğu'ya açılma kapısıdır. Pakistan birçok iç karışıklıkla bilenen bölgenin kontrol altında tutulması için kritik bir ülkedir. Kısacası bölgenin istikrarı Pakistan'ın istikrarına bağlıdır. Çin ile Pakistan arasında gelişmiş ekonomik, askeri ve siyasi birçok ikili anlaşma

bulunmaktadır. Pakistan'ın sahip olduğu nükleer güç ve askeri otorite ülkeyi doğal kaynaklara yakınlığı dolayısıyla daha da mühim noktalara taşımaktadır.

Çin'in Pakistan ile arasındaki ilişki teknoloji ve savunma sistemleri satışının yanı sıra Çin'in ülkede bulunan askeri üssü ve hakimi olduğu liman sayesinde ortaklığın derecesini gözler önüne sermektedir. Çin'in geliştirdiği mühim stratejik projelerden birisi olan "bir kuşak- bir yol" girişimi ekonomi koridoru (Pakistan) oluşturarak önemli boyutta miktarların harcandığı altyapı, sanayi ve enerji yatırımlarını kapsamaktadır. Fakat bu durum askeri teknoloji ve ekonomik yatırımlar konusunda Pakistan'ı bağımlı hale getirirken diğer ŞİÖ üye devletlerinin sağlamış oldukları dengeyi bozmaktadır. Çin nüfuz ettiği ülkeleri tek taraflı bağımlılık durumuna geçirerek ekonomik gücünü "yumuşak güç" kavramıyla uygularken mevcut sistemin dengesini bozarak Asya'nın küresel gücü olma yarışını kızıştırmaktadır. Nüfuz ettiği ülkelere yaptığı yatırımları, mali yardımlar, askeri ortaklıklar sonrası etki altındaki ülkeleri kendisine borçlandırarak kapasite aşımına sebep olup söz konusu devletlerin bağımlılığını artırma stratejisi izlemektedir. Bu yönüyle bakıldığında "uygulanan soft-power'ın hard-power'e dönüşmesi" kaçınılmaz olmaktadır. Mevcut ülkeler bağımsızlık heveslerini korumak adına küresel dünya sisteminde yeni strateji oyunu olan "ekonomik bağımlılığın" bünyelerinde barındırdıklarını fark etmeli yeni bir denge stratejisi oluşturmalı, ulusal ve bölgesel istikrarını sürdürebilecek müttefik arayışları içerisinde olmalılardır.

Şekil 2. Etki Alanları

5. GENİŞLEME SÜRECİNİN OLUŞTURDUĞU YENİ DENGELER

ŞİÖ geçirdiği üç genişleme dalgası sonucu tartışmalı üyelikleri kabul ederek bünyesindeki birlik olma gücünü vurgulamayı başarmıştır. Zira bu anlamda dillere destan düşmanlıkları ile bilinen Pakistan ve Hindistan'ın kabulü örgüt içerisinde düşmanlığın dahi birlik olma gücüne yenilebileceğini kanıtlar nitelikler taşımaktadır. Aynı zamanda Batılı çevrelerce on yıllardır dışlanarak yaptırımlarla terbiye edilen İran'ın ŞİÖ'ne üyeliği küresel ölçüde birliktelik ruhunun vurgulanmasının en yeni örneğidir. Burada ki temel olgu "Yeni Asya" oluşumunun resmen kurulmuş olduğuna ispat nitelikler taşımasıdır. Yani Asyalı devletler ŞİÖ içerisine İran'ı kabul ederek küresel çapta yeni bir siyasi otorite olduklarını resmen deklare etmiş ve bu anlamda Batı tarafından dışlanana kucak açarak Batılı yaptırımlara başkaldırmışlardır. ŞİÖ'ne İran'ın kabulü çok kutupluluğun temellerini atmış bir olgu olarak küresel çapta yeni dengelerin oluşacağı imajını vermiştir.

Pakistan ve Hindistan'ın üyeliği bölgesel anlamda birliktelik ruhunu geliştirerek, süregelen çatışmaların kısmen de olsa azalmasına sebep

olmuştur. Bu anlamda ŞİÖ içerisinde yeni müttefiklikler geliştirilerek Rusya veya Çin etkinliğindeki alanların çoğalmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda uluslararası yeni işbirlikleri (İpek yolu gibi) geliştirilerek uluslararası işleyiş hızlanmıştır. İran'ın örgüte katılımı büyük yankı uyandırmış ve Rusya tarafına önemli bir kazanım sağlamıştır. İran Sovyetler sonrası dönemde Rusya ile sürdürdüğü siyasi, ekonomik ve askeri ortaklıklarıyla bilirken aynı zamanda yaptırımlarla sıkıştığı coğrafyasından ŞİÖ yardımıyla çıkabilme imkanı yakalamıştır. Ortadoğu'nun lideri olma iddiası üye olduğu yeni örgüt sayesinde güçlenmiştir. Ardına aldığı örgüt içi destek sayesinde daha pragmatik siyaset sürdüreceği tahmin edilmektedir.

SONUÇ

ŞİÖ sürdürdüğü tedbirli üyelik süreçleri sonucunda pragmatik yaklaşımlar sergileyerek bünyesine kattığı üyelikler sayesinde bölgesel etkilerin yanı sıra küresel etkilerin yaratımına sebep olmuştur. Bu anlamda bölgesel rüştünü kanıtlamış olan örgütün iki omurgası, sürdürdükleri etki alanları sayesinde küresel otoritelerini de sağlamlaştırmayı başarmışlardır.

Rusya ve Çin etkin olduğu coğrafyalar şu şekilde özetlenebilir; Rusya için Kazakistan, Hindistan ve İran iken Çin için Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Pakistan'dır. Görünürde sayıca fazla etkinlik alınana sahip olan Çin iken İran ve Hindistan'ın bölgesel ve küresel yankıları dikkate alındığında Rusya'nın pahada da karlı olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak mevcut üyelik durumunda örgüt içi dengenin Rusya ve Çin keferleri arasında asimetri oluşmuştur. Çin'in ekonomik anlamda kurduğu örgüt içi yakınlıklar bilinse de Rusya'nın örgüt içerisinde sürdürdüğü siyasi ve askeri ilişkiler terazi kefesini kendi adına ağırlaştırmaktadır. Özetle Rusya dünyada sürdürdüğü siyasi otoritesini örgüt içerisine de taşımayı başarmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu makale etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

KAYNAKÇA

- Baysoy, E. (2009). Rusya, AB, ABD ilişkileri bağlamında enerjinin ekonomi politiği ve küreselleşmenin jeopolitiği, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5(10), 59-81.
- Brzezinski, Z. (1998). Büyük satranç tahtası: Amerika'nın önceliği ve bunun jeostratejik gerekleri, *Sabah Kitapları*.
- Çelebi, S. (2009). Hindistan: Güney Asya'nın güncel jeopolitiği bağlamında uluslararası

politikada mevcut ve muhtemel yeri, *TC. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı*, Ankara.

- Deveci Ş, Güllü İ (2021). Türkiye'nin Yeniden Asya açılımının Türk dış ticaretine yönelik fırsatlar ve riskler bağlamında değerlendirilmesi, *Erciyes Akademi Özel Sayı- Prof. Dr. Harun Güngör Anısına*, 769-793
- Dilek, Ş., Özdemir, B. Z., İstikbal, D. (2019). Asya yüzyılında Türkiye-Çin ekonomik ilişkileri, Ankara SETA, <https://www.setav.org/>
- IMF,(2018). IMF DATAMAPPER, https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD
- Kahraman, E. (2016). Soğuk savaş sonrası dönemde Rusya Federasyonu-İran ilişkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12(24), 29-70.
- SCO, (2021a). Joint Statement by the heads of State of the Republic of Kazakhstan, the People's Republic of China, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation, the Republic of Tajikistan, the Republic of Uzbekistan, <http://eng.sectesco.org/news/20210917/782639.html>
- SCO,(2021b). The Astana Declaration of the Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation. <http://eng.sectesco.org/documents/>
- Singh, J. (1998). Against nuclear apartheid, *Foreign Affairs*, 41-52.
- Sinkaya, B. (2016). Yeni Ortadoğu jeopolitiğinde İran-Rusya eksenini. *Ortadoğu Analiz*, 8(72), 23-24.